

**ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՈՒՄՔԱՆՅՈՒԹԱՅԻՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ
ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՎԵՐԱՄՇԱԿՈՒՄԸ ԵՎ ԱՊԱՀՈՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ՀՀ-ում ագրովերամշակող արդյունաբերությունը գյուղատնտեսության ճյուղի առաջընթացը և զարգացումը պայմանավորող բնակչության պարենային ապահովվածության, արտաքին ապրանքաշրջանառության և հանրապետության տնտեսության կարևորագույն ոլորտներից մեկն է:

Վերջին տարիներին (2005-2009թթ.) միջին տվյալներով գյուղատնտեսության ճյուղին բաժին է ընկնում երկրի ներքին արդյունքի 19,5%: Հանրապետության պարենային հաշվեկշռի տվյալների համաձայն՝ տեղական արտադրության գյուղատնտեսական ծագման արտադրատեսակներին բաժին է ընկնում սպառված էներգետիկ արժեքի 58-60%-ը: Ըստ 2007-2009թթ. տվյալների՝ հանրապետության արտաքին ապրանքաշրջանառության մեջ 16,8%-ը պատկանում է գյուղատնտեսական ծագման արտադրատեսակներին, ընդ որում արտահանման կառուցվածքում այն կազմում է 17,1%, իսկ ներմուծման կառուցվածքում՝ 16,8%:

Լինելով փոքր տնտեսություն ունեցող երկիր՝ Հայաստանի համար կայուն տնտեսական աճի ապահովումը կարող է լինել միայն արտահանման հատուկ կողմնորոշում ունեցող ճյուղերի և արտադրությունների զարգացման հաշվին: Այս արտադրությունները և ծառայությունները պետք է լինեն հնարավորինս դիվերսիֆիկացված և հիմնված լինեն ժամանակակից տեխնոլոգիաների և որակյալ աշխատուժի օգտագործման վրա՝ միջազգային շուկայական կոնյունկտուրայի տատանումներից անկախ:

Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակումից ստացված արտադրատեսակների արտադրության ծավալները 2005-2008թթ. ներկայացված են աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1

Սննդամթերք, ներառյալ խմիչքներ և ծխախոտ արտադրող կազմակերպությունների թողարկած հիմնական արտադրատեսակները¹

	2005թ.	2006թ.	2007թ.	2008թ.
Միս, տոննա	45432.8	52694.4	57662.2	60047.1
Մսամթերք, ներառյալ երշիկեղեն, տոննա	1414.6	1792.4	2265.8	2960.8
Պանիր, տոննա	14426.2	14653.9	16911.7	17229.8
Կաթ և կաթնամթերք (վերահաշվարկված կաթի), հազ. տոննա	299.743	311.893	351.0	369.0
Պաղպաղակ, տոննա	1737.3	2362.6	2502.6	2110.8
Պահածո, տոննա (հազ. պայմ. բանկա)	12198.8	13926.7	12311.3	12707.5
Ալյուր, հազ. տոննա	139.716	152.334	145.1	128.4
Չավարեղեն, տոննա	139.9	295.5	367.8	202.4
Հաց և հացամթերք, հազ. տոննա	294.7	295.3	296.5	296.5
Հրուշակեղեն, տոննա	4540.6	7538.1	9552.2	8076.0
Մակարոնեղեն, տոննա	2429.4	3006.3	2399.6	2198.8

¹ ՀՀ ԱՎԾ տարեգիրք 2010թ., էջ 277:

	2005թ.	2006թ.	2007թ.	2008թ.
Շաքարավազ, տոննա	1893.0	2210.0	3293.7	3826.5
Բուսական յուղ, տոննա	289.1	2734.7	287.5	365.9
Օղի և օդու-լիկյորի արտադրանք, հազ. լիտր	13921.3	12786.5	12735.2	12122.1
Կոնյակ, հազ.լիտր	9135.3	9058.9	14130.8	15961.5
Խաղողի գինի, հազ. լիտր	6739.4	3831.4	3674.0	8238.5
Շամպայն գինի, հազ. լիտր	519.2	542.8	578.7	464.4
Գարեջուր, հազ. լիտր	10750.9	12617.6	11631.4	10527.0
Ոչ ալկոհոլային ըմպելիքներ, հազ. լիտր	32422.4	35651.1	37444.9	44286.2
Բնական հյութեր, հազ. լիտր	4281.0	4525.0	5712.2	6643.7
Հանքային ջրեր, հազ. լիտր (հազ. 0.5լ շիշ)	24115.3	27239.5	31601.9	35846.6
Աղբյուրի ջուր, հազ. լիտր			8108.3	10518.6
Աղ, տոննա	34682.1	36990.2	34815.0	37334.4
Միզարեւոններ, մլն հատ	3019.5	2825.4	2910.7	3116.9
Ֆերմենտացված, ծխախոտ, տոննա	665.2	245.8	219.5	432.4

Ըստ աղյուսակի տվյալների՝ 2008թ. 2007 թվի համեմատ կրճատվել է՝ մակարոնեղենը 8,5%, ալյուրը՝ 11,5%, ձավարեղենը՝ 45,0%, օղի և օղի-լիկյորային արտադրանքը՝ 4,8%, գարեջուրը՝ 9,5%: Նկատելի է աճի միտումը մսի՝ 4,1%, միս-մսամթերքին՝ 31%, կաթին՝ 5,1%, բուսական յուղին՝ 27,3%, կոնյակին՝ 18,3%, սիզարեւոններին՝ 7,1% և ֆերմենտացված ծխախոտին՝ 97,0%:

Գյուղատնտեսական ծագման մթերքների ներմուծման և արտահանման ցուցանիշներն արժեքային արտահայտությամբ ներկայացված են աղյուսակ 2-ում:

Աղյուսակ 2

Արտահանման և ներմուծման գյուղատնտեսական ծագման արտադրատեսակների ծավալները¹

	Արտահանում			Ներմուծում		
	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.
Ընդամենը	1041.2	710.2	1011.4	3579.2	3281.8	3321.1
այդ թվում՝						
Կենդանի կենդանիներ և կենդանական ծագման արտադրանք	7.4	15.3	23.4	95.1	97.5	101.6
Բուսական ծագման արտադրանք	18.3	19.9	15.9	173.0	198.0	214.9
Կենդանական և բուսական ծագման յուղեր և ճարպեր	0.047	2.9	29.1	38.8	51.8	49.9
Պատրաստի սննդի արտադրանք	152.0	99.6	131.2	271.0	264.7	309.6
Ընդամենը գյուղատնտեսական ծագման արտադրանք	177.7	119.5	170.5	577.9	612.0	676.0

Ներկայացված տվյալներից ակնհայտ է, որ 2009-2010թթ. արտահանման ընդհանուր ծավալում գյուղատնտեսական ծագման արտադրատեսակների տեսակարար կշիռը համապատասխանաբար կազմել է՝ 16,8 և 16,9%, իսկ ներմուծման մեջ՝ 18,4 և 17,1%: Ընդհանուր արտահանման աճը 2007թ. նախորդ տարվա համեմատ կազմել է 17,5%:

Տվյալների համաձայն՝ արտադրատեսակների ընդհանուր արտահանման տեմպերն

¹ ՀՀ «Սոցիալ-տնտեսական վիճակը», 2010թ., էջ 125:

ավելացել են, ներմուծման տվյալները 2009թ. նախորդ տարվա համեմատ ավելացել են 10,4%-ով: Ինչ վերաբերում է գյուղատնտեսական ծագման արտադրանքի ծավալներին, ապա դրանք աճել են՝ արտահանման գծով՝ 42,0%-ով, ներմուծման գծով՝ 10,5%-ով: Վերը նշված տվյալները վկայում են, որ գյուղատնտեսական հումքանյութային ռեսուրսների արդյունաբերական ագրովերամշակման դերը և ծառացած խնդիրները պահանջում են ճյուղի հանդեպ պետական կարգավորման և աջակցության տարբեր գործիքների և մեխանիզմների կիրառում, մասնավորապես տեղական հումքով արտադրվող սննդամթերքի ինքնարժեքի իջեցման նպատակով մթերվող գյուղատնտեսական հումքի ինքնարժեքի նվազման համար անհրաժեշտ է՝

- գյուղացիական տնտեսություններին տրամադրվող վարկերի դրույքաչափերի, ոռոգման ջրի, մատուցվող ագրոտեխնիկական ծառայությունների, պարարտանյութերի և թունաքիմիկատների ձեռքբերման գների սուբսիդավորում.
- գյուղացիական տնտեսությունների խորացմանը նպաստող մեխանիզմների և արտոնությունների սահմանում, այսինքն՝ գյուղացիական տնտեսությունների միավորումը վերամշակողների հետ հանձնիս կոոպերատիվների և վերջիններիս համար հատուկ հարկային արտոնությունների սահմանում:

Տարբեր աղբյուրների ներդրումների շնորհիվ վերջին երկու տարիներին ստեղծվել կամ վերագինվել են պահածոների, գինեգործության, պանրի, կաթնամթերքի և մսամթերքի արտադրությամբ զբաղվող մոտ 170 փոքր և միջին ձեռնարկություններ: Ներկայումս ՀՀ-ում գործում են վերագործարկված կամ նոր ստեղծված շուրջ 30 պահածոների, 40 գինեգործական, ավելի քան 250 կաթի, 70 մսամթերքի և 4 ծխախոտի վերամշակման ընկերություններ:

Վերամշակող ընկերությունների գործունեության ակտիվացումը նպաստում է գյուղացիական արտադրանքի իրացման հիմնախնդրի մեղմմանը և գյուղացիական տնտեսությունների ապրանքայնության մակարդակի բարձրացմանը: Վերամշակող ընկերությունների կողմից գյուղատնտեսական մթերքների գնումների ծավալները ներկայացված են աղյուսակ 3-ում:

Աղյուսակ 3

Վերամշակող արդյունաբերական ընկերությունների կողմից պտղի, բանջարեղենի և խաղողի գնումների տվյալները

	2005թ.	2006թ.	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.
Պտուղ	20715	12789	11254.9	19405.5	11255.0	36265.0
Բանջարեղեն	42925	67563	32308	38999	32309.7	29682.0
Խաղող	95592	100055	127749	137356	127740.0	134968.0

Ինչպես երևում է աղյուսակի տվյալներից, խաղողի մթերումների ծավալները տարեց-տարի աճում են: Ընդ որում, ըստ մարզերի՝ ունեն հետևյալ պատկերը: Արարատի մարզում գործում է 17 ընկերություն, գնումների ծավալը՝ 75562,5տ, Արմավիրում համապատասխանաբար՝ 8, 36575,8տ, Կոտայքի մարզում՝ 4, 7388,1տ, Արագածոտնի մարզում՝ 2, 1501,3տ, Վայոց Ձորի մարզում՝ 2, 1688,0տ, Տավուշի մարզում՝ 5, 5024,3տ: Պտղի մթերումների ծավալների նվազումը պայմանավորված է բնակլիմայական պայմաններով: Բանջարեղենի գնումների ծավալների նվազումն իր ազդեցությունն է թողել պահածոների արտադրության վրա: ՀՀ գործում են պտուղ-բանջարեղենի 28 ընկերություններ:

Ըստ ԱՎԾ տվյալների՝ 2009թ. ընդհանուր առմամբ մթերվել և վերամշակվել է 171,3 հազար տոննա պտուղ-բանջարեղեն և մոտ 17,2 միլիարդ դրամի խաղող, այդ թվում՝ 43:6

հազար տոննա պտուղ-բանջարեղեն՝ մոտ 2,41 մլրդ դրամի և 127,7 հազար տոննա խաղող, մոտ 14,74 մլրդ դրամի, իսկ արտահանումը կազմել է մոտ 24,0 հազար տոննա նախորդ տարվա 16,2 հազարի փոխարեն:

Հանրապետության վերամշակող արդյունաբերության ճյուղի զարգացմամբ և այդ նպատակով բարենպաստ գործարար միջավայրի ձևավորմամբ ու մրցակցության ուժեղացման ուղղությամբ նպատակամետ քաղաքականության իրագործմամբ պետք է անհրաժեշտ նախադրյալներ ստեղծվեն արդյունաբերական ձեռնարկությունների հումքանյութային ռեսուրսների ապահովման մակարդակի բարձրացման, ճյուղի կայուն զարգացման ամրապնդման գործում:

Ագրովերամշակող կազմակերպությունների հետագա զարգացման նպատակով անհրաժեշտ է լուծում տալ օգտագործվող հումքի որակի, քանակի, ինչպես նաև մատակարարումների անընդհատությանը, քանի որ այդ գործոնները կանխորոշում են ոչ միայն շրջանառու միջոցների վերարտադրության տեմպերը և վերջնական արտադրանքի որակաքանակական ցուցանիշները, այլև աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման, արտադրական ֆոնդերի օգտագործման բարելավման, արտադրանքի ինքնարժեքի իջեցման, ճյուղի շահութաբերության բարձրացման կարևորագույն բաղադրիչներն են:

Կարևորվում է ՀՀ ագրովերամշակող կազմակերպությունների հզորացման մրցակցային պայմանների բարելավման միջոցով խթանել հիմնական պարենամթերքի ներկրումը տեղական արտադրությամբ փոխարինելու գործընթացը, որի համար անհրաժեշտ է.

- ագրովերամշակող կազմակերպությունների տնտեսական գործունեությունը խթանող օրենսդրական դրույթների իրականացում,
- ագրովերամշակող կազմակերպությունների կարողությունների հզորացմանն ուղղված պետական աջակցության միջոցների իրականացում,
- գյուղատնտեսական հումքի արտադրության ինտենսիվ տեխնոլոգիաների ներդրման արդիական մեխանիզմների կիրառում:

Միջազգային փորձը վկայում է, որ գյուղատնտեսության ոլորտում ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառումը հանգեցնում է տնտեսվարող սուբյեկտների կրճատմանը, մեկ տնտեսության հաշվով հողատարածության մեծացմանը և ի հաշիվ աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման՝ զբաղվածների թվի կրճատմանը: Ուստի, փոքր հողակտորների վրա արդյունավետ տնտեսվարմանը պետք է նպաստեն ճյուղի սպասարկող ծառայությունների և շուկայական ենթակառուցվածքների ընդլայնումը և մրցունակության բարձրացումը: Դա կոոպերացիայի փոքր հողակտորներով պայմանավորված դժվարությունների հաղթահարման ամենաարդյունավետ ուղին է:

Հանրապետության ագրովերամշակող ճյուղի զարգացման համար կարևորվում է նաև գյուղատնտեսական կոոպերատիվների ձևավորումը, որտեղ խթանման քայլերն են.

- գյուղատնտեսության համակարգում իրականացվող դրամաշնորհային վարկային ծրագրերի համապատասխան մասնաբաժինների նպատակաուղղում գյուղատնտեսական կոոպերատիվների, գյուղացիական տնտեսությունների համատեղ գործունեության կազմակերպման ձևերի ստեղծմանը և ամրապնդմանը,
- օրենսդրորեն արտոնությունների կիրառում կոոպերատիվների և գյուղացիական անհատ տնտեսությունների համար՝ ԱԱՀ-ի հարկման նվազագույն շեմի սահմանման միջոցով հատուկ պայմանների սահմանում՝ կոոպերատիվների անդամ հանդիսացող գյուղացիական տնտեսությունների թիվը հաշվի առնելով,

- աջակցություն կոոպերատիվների խորհրդատվական տեղեկատվության տրամադրման գործում:

Հաշվի առնելով գյուղատնտեսական հումք վերամշակող արդյունաբերական ձեռնարկությունների դերը նաև բնակչության պարենային ապահովման մակարդակի բարձրացման բնագավառում՝ այդ ոլորտի հումքանյութային ռեսուրսների հետագա արդյունաբերական վերամշակումը և զարգացումը պետք է նպատակաուղղված լինեն հետևյալ խնդիրների լուծմանը՝

- բարձրացնել ներքին շուկայի և տեղական արտադրողների շահերի պաշտպանության մակարդակը,
- արդյունավետ կառուցակարգերի ներդրման միջոցով խթանել ոլորտի վարկավորումը՝ տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից շրջանառու միջոցների համալրման, տեխնիկական վերազինման, նոր տեխնոլոգիաների կիրառման մատչելիությունը բարձրացնելու նպատակով,
- հաշվի առնելով, որ վերամշակված արտադրատեսակների վրա կատարված ծախսերում 60-70 %-ը կազմում է հումքի արժեքը, տնտեսական համապատասխան լծակների միջոցով նպաստել գյուղատնտեսական մթերքի ինքնարժեքի նվազմանը,
- ընդլայնել աջակցությունը նոր շուկաների որոնման և ավանդական շուկաների վերականգնման բնագավառում՝ ամրապնդելով միջպետական համագործակցությունը, ագրոֆորումների, ցուցահանդես-վաճառքների կազմակերպման, արտադրանքի որակը միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցման (ազգային ստանդարտների ընդունման), գովազդի բարելավման և այլ եղանակներով,
- նպաստել հումքանյութային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործմանը, հումքի համալիր (անթափոն) օգտագործմանը, վերամշակող արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխմանը,
- աջակցել գյուղմթերք արտադրողների և վերամշակողների ու վարկավորվող կառույցների միջև պայմանագրային հարաբերությունների կատարելագործմանը, կապված երկարաժամկետ և արտոնյալ վարկերի տրամադրման հետ,
- նպաստել գյուղմթերք արտադրողների, վերամշակողների, իրացնողների միավորմանը կոոպերատիվներում և կամավոր հիմունքներով ստեղծվող այլ միավորումներում,
- բարձրացնել գյուղատնտեսության ապրանքանյութային մակարդակը, մեղմել գյուղատնտեսական մթերքների իրացման հիմնախնդիրները,
- բարձրացնել կարևորագույն պարենամթերքների նկատմամբ ՀՀ ինքնաբավարարման մակարդակը,
- բարձրացնել գյուղատնտեսական մթերք վերամշակող տնտեսավարողների ապրանքների մրցունակությունը,
- ավելացնել կարևորագույն պարենամթերքի տեղական արտադրության ծավալները,
- բարելավել գյուղատնտեսական ծագման արտադրատեսակների արտաքին ապրանքաշրջանառության հաշվեկշիռը՝ կրճատելով հաշվեկշիռի բացասական մնացորդը,
- արտահանվող արտադրանքի կառուցվածքում մեծացնել գյուղատնտեսական ծագման արտադրատեսակների մասնաբաժինը,
- բարենպաստ պայմաններ ստեղծել գյուղատնտեսության զարգացման, մասնավորապես գյուղատնտեսության տնտեսավարող սուբյեկտների համար: